

ב"ה

פרשת משפטים

אם כסף תלוה את עמי
שמות כב, כד.

עני ועשיר – מי קודם

בריש הלכות מלוה ולוה כותב הרמב"ם: "מצות עשה להלוות לעניי ישראל, שנאמר^[1] אם כסף תלוה את עמי את העני עמך".

ולכאורה אינו מובן: מפורש בגמרא^[2], ש"גמילות חסדים (היא) בין לעניים בין לעשירים" (אלא שיש להקדים העני תחלה - "עני ועשיר עני קודם"^[3]), כדילפינן מיתורא דקרא, "אין לי אלא עני, עשיר מנין, תלמוד לומר את עמי"^[4]. ויתירה מזה, שמרומז, בתיבת "העני" עצמה - עני "לפי שעה"^[5], בשעה שזקוק להלוואה (שאז נחשב ל"עני"), ומדוע כתב הרמב"ם "מצות עשה להלוות לעניי ישראל דוקא?

[מצינו אמנם מפרשים^[6] שמבארים שבכתבו "להלוות לעניי ישראל" כולל הרמב"ם גם עניים "לפי שעה", עשירים שזקוקים להלוואה (כנזכר לעיל). אבל, מכיון שהרמב"ם כתב חיבורו "בלשון ברורה", הרי זה דוחק הכי גדול לומר שבלשון "לעניי ישראל" רומז גם לעשירים הזקוקים להלוואה לקרותם בשם "עניים"].

והביאור בזה (כמו שנתבאר במקום אחר בארוכה^[7]) - שהרמב"ם אזיל לשיטתו שכותב בספר המצוות^[8], שאין למנות במנין המצוות כל מה שלמדו חכמים משלוש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם או מריבוי דקרא, דחשיב מדברי סופרים (אלא אם כן פירשו בעצמם שדין זה הוא מן התורה), ומכיון שלשון הכתוב הוא "את העני עמך", לכן כותב הרמב"ם ("בלשון ברורה") שה"מצות עשה מן התורה" - המפורשת בכתוב ונמנית במנין המצוות - היא, "להלוות לעניי ישראל" (את העני), כי, חיוב ההלוואה לעשיר, שלא נתפרש בכתוב אלא נלמד מיתורא דקרא ("את עמי"^[9]), אינו בכלל "מצות עשה מן התורה", דבר המפורש בכתוב ונמנה במנין המצוות, אלא מדברי סופרים.

והנפקא-מינא לפועל בין ההלוואה לעני ולעשיר (שהרי לפועל צריך, להלוות גם לעשיר)^[10]: כאשר באים עני ועשיר לבקש הלוואה - ומתעוררת לפניו בעיה - מי קודם למי - הרי יש סברא לומר שהעשיר קודם לעני, משום שהעשיר אינו רגיל לבקש הלוואות וממילא אצלו זהו בזיון גדול, ולכן יש לחוס עליו ולתת לו קודם לעני.

[וסברא זו אומר הרמב"ם עצמו בהמשך ההלכה, בנוגע למעלת מצות גמילות חסדים על צדקה: "שזה כבר נצרך לשאול וזה עדיין לא הגיע למדה זו", וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות^[11] "מי שנתבזה וגלה פניו לשאול מידי האנשים, אין צֶרֶת עניו (מצבו) כמו המכוסה שירצה להַעֲזֹר, עד שלא יתגלה עניו ולא יתבזה".]

ומכל מקום העני קודם לעשיר, מכיון שהמצוה להלוות לעני היא מצות עשה מהתורה, והמצוה להלוות לעשיר היא מדברי סופרים, ופשוט שמצות עשה מהתורה קודמת למצוה מדברי סופרים.

והנה, בענין זה יש גם הוראה בעבודת האדם לקונו, וכדברי הרמב"ם^[12] ש"רוב דיני התורה אינן אלא . . לתקן הדעות וליישר כל המעשים".

ובהקדים לבאר גודל מעלת מצות גמילות חסדים: דהנה, ענינם של כל המצוות הוא, שעל ידי שהאדם מקיים את המצוה, הוא מתאחד ומתחבר עם הקב"ה, קְצָנָה המצוות. וכמבואר בארוכה בתורת החסידות^[13] שמצוה היא מלשון צוּתָא וחבור - של האדם המקיים המצוה, עם הקב"ה.

אמנם במצות גמילות חסדים כתוב הדבר במפורש בתורה (במדרש, ו"תורה בפירושה ניתנה"), "אם כסף תלוה את עמי, אמר הקב"ה אם כסף תלוה, אֶתְ עַמִּי, (בחיריק)^[14], היינו, שכתוב בפירוש ובגלוי שעל ידי זה שהאדם מקיים מצות גמילות חסדים הוא נהיה (מאוחד) עם הקב"ה.

קטע משיחת יו"ד כסלו, רשימת השומעים בלתי מוגה.
תו"מ התשמ"ח ה"א ע' 574.

- [11] שמות כב, כד.
- [12] סוכה מט, ב.
- [13] ב"מ עא, רע"א.
- [14] שו"ע אדה"ז חו"מ ריש הלכות הלואה.
- [15] ראה טושו"ע חו"מ רסצ"ז. שו"ע אדה"ז שם.
- [16] רמב"ם לעם, יד הלוי על ספהמ"מ מ"ע קצז.
- [17] ס' יין מלכות ח"ב סקע"ג-ד.
- [18] שורש ב.
- [19] כולל גם הפירוש ש"עני" כולל עשיר הזקוק להלואה שבאותה שעה נחשב לעני – מכיון שאין זה פשטות לשון הכתוב "את העני", עני כפשוטו.
- [100] נוסף על הנפק"מ הפשוטה – בנוגע להבאת קרבן על ביטול מ"ע, שאינה בצוה מד"ס (הלואה לעשיר), והנפק"מ שבפנים היא גם בנוגע לזמן הגלות שאין לנו ביהמ"ק.
- [111] מ"ק קפז.
- [112] הל' תמורה בסופן.
- [113] לקו"ת בחוקותי מה, ג. מז, ב. ובכ"מ.
- [114] שמו"ר ספל"א.

פרויקט זו נוסד בימי השבעה לזכרון ולעי"נ הרב גבריאל נח זוגתו רבקה הי"ד
- שלוחי כ"ק אדמו"ר במומבאי, אינדיא

נדפס ומופץ ע"י הרה"ת ר' שלמה לרר ומשפחתו שיחיו
שלמה נחמייה, צבייה זלאטע רייזל, שמואל, מנחם מענדל, ישראל אריה לייב, יוסף יצחק,
שניאור זלמן, חיה מושקא, אברהם דוד, אהרן, חנה